

ISSN : 1301-1197

CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

1. Sayı

SİVAS - 1996

HZ. PEYGAMBER'E İTAATIN SINIRI

Yrd.Doç.Dr.Cemal AĞIRMAN*

Öncelikle peygambere itaatın bir sınırının olup olmadığını veya peygambere itaatın sınırından ne anlaşılması gerektiğini belirtmek gerekir.

Her şeyden önce Allah katında her şeyin bir ölçü ile olduğunu belirtmeliyiz. Zira Allah Teâlâ kâinatta hiçbir şeyin ölçüsüz olmadığını belirtmektedir¹. Buna dayanarak peygambere itaatın bir ölçüsünün olduğunu söylemeye bir mani yoktur. Bununla beraber Kur'an'ın bütün itaatleri kapsayan umumî ölçüler vâzettığı de bilinmektedir².

Peygambere itaatın sınırını tesbit çalışmasında belirtilmesi gereken önemli noktalardan biri, **Peygambere itaat kapsamına giren mükellefiyetlerde istisnanın olup olmadığı meselesidir.**

Bu bağlamda peygambere itaatın ölçüsü ve sınırı ile ilgili nassların örneklendirmesini; *inançta, sevgide ve ittibada* olmak üzere üç ana noktada ele alıp gruplandırmak mümkündür.

A. İNANÇTA

İtidâl prensibine giren bu ölçü, Peygamber'e itaatla önemli bir yer işgal eder. Kur'an, Hz. Peygamber'i bize; âlemlere rahmet olarak³ ve bütün insanlığa gönderilmiş⁴ en üstün ahlâka sahip⁵, müminlere öz canlarından daha yakın⁶, ümmetine son derece düşkün⁷, müjdecî, korkutucu, etrafını aydınlatan nur⁸, keyfine göre konuşmayan⁹ bir beşer¹⁰, görev ve yetkileri sınırlı¹¹, diğer insanlar gibi Allah'ın emir ve nehiyelerine karşı itaatle mükellef¹², görevini adaletle tam ve eksiksiz bir şekilde¹³ hiçbir karşılık almadan yerine getirmiş¹⁴ Allah'ın bir elçisi¹⁵ olarak tanıtmakta; ayrıca ona salât ü selâm getirip¹⁶ emir ve hükümlerine itaat edilmesi gerektiğini¹⁷ ve ona itaatın Allah'a itaat sayıldığını¹⁸ da belirtmektedir. Bununla beraber peygamberin gaybı bilmediğini ve Allah'ın hazinesine sahip olmadığını da bildirmektedir¹⁹.

* C.Ü.İ.F. Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

1 Ra'd (13), 8.

2 Msl. bk. el-Bakara (2), 286.

3 el-Enbiyâ (21), 107.

4 Sebe' (34), 28.

5 el-Kalem (68), 4.

6 el-Ahzâb (33), 6.

7 et-Tevbe (9), 128; el-Kehf (18), 6; eş-Şuarâ (26), 3.

8 el-Ahzâb (33), 45, 46.

9 en-Necm (53), 3-4.

10 el-İsrâ (17), 93, el-Kehf (18), 110, Fussilet (41), 6.

11 el-En'âm (6), 50, 107, Yûnus (10), 49.

12 A'raf (7), 6.

13 el-Enbiyâ (21), 109.

14 Yûsuf (12), 104; Furkân (25), 57, Sebe' (34), 47, eş-Şûrâ (42), 23.

15 Âl-i İmrân (3), 144.

16 el-Ahzâb (33), 56.

17 el-Haşr (59), 7.

18 en-Nisâ (4), 80.

19 Hûd (11), 31.

Bu âyetler bize, Hz.Peygamber'i tanıtması yanında, ona itaat etmede uyulması gereken ölçüler hakkında da fikir vermektedir. Görev ve konumu itibarıyla beşer olarak itaate lâyık olduğunu, ona itaatın insanların lehine ve kendileri için bir nimet sayıldığını²⁰, ancak ilâh olmadığını, bu sebeple ölçünün iyi korunması gerektiğini de belirtmektedir. Bunun yanı sıra peygamberi tasdik etmenin, imanın altı esasından biri olduğu da herkesçe bilinmektedir. Peygamberin nübüvvet ve risâletini kabul etmeden hiçbir dînî ve dünyevî uygulamanın, başka bir ifade ile itaate yönelik hiçbir faaliyetin Allah katında bir değer taşımadığı malûmdur. Bu sebeple şer'î iman, Peygambere iman etmekle ancak tamam olabilmektedir. Şu kadar var ki, **Peygambere iman, keyfiyet itibarı ile Allah'a iman gibi değildir.**

Peygambere ilk itaat belirtisi ona iman ve bu imanı açığa vurmaktır. Fakat "peygambere itaat"ın "Allah'a itaat" kabul edilmesi, peygambere Allah gibi iman ve itaat etmek anlamına gelmez. Kısaca peygamberi ilâh kabul etmeden ve ona Allah'ın bir takım sıfat, güç ve yetkilerini atfetmeden, bir beşer kabul ederek itaat etmelidir²¹. Ancak onun alelade bir beşer olmadığını da unutmamak gerekir²². Hıristiyanlar peygamberlerini ilâh derecesine çıkartarak onu mâbud kabul etmişlerdir²³. Halbuki bütün insanlık sadece Allah'a ibadet etmekle emrolunmuştu²⁴. İnananların zihin ve gönüllerinde iyice yer etmesi için de, "sadece Allah'a kulluk ve ibadet"²⁵ esasını, Allah Teâlâ her namazda ve namazların her rekâtında tekrar ettirmektedir. Peygambere itaatın sınırı, bütün itaatlerin üstünde olan Allah'a itaatle mukayese edilerek daha iyi anlaşılacağı için burada, **Allah'a itaatın zâtı ve ulûhiyyetinden**²⁶, **peygambere itaatın ise, Allah'ın emri**²⁷ **ve izninden**²⁸ dolayı olduğunu hatırlatmak yerinde olacaktır. Bu sebeple itaatın bir yönü olan ibadet, yalnız Allah için câiz ve meşrû iken, -Peygamber dahil- hiçbir beşere ibadet etmek câiz ve meşrû değildir²⁹. Zira itaat göstergelerinden biri olan secde³⁰, bilindiği gibi Allah'tan başkası için câiz ve meşrû olmamaktadır³¹. Buna binaen Peygamberlere secde edilmediği³² gibi, dualarda bir şey istenirken peygamberlerin şahsından değil bizzat Allah'tan dilenmelidir...³³ Kısaca peygamberleri bir elçi kabul edip resûl olarak itaat etmeli, risâlet sıfatında zât ve şahsiyetini değil, mursilin izzet ve haysiyetini nazari itibare almak gerekir. **Onu beşer vasfından çıkarıp ilâhî vasfa büründürmek doğru olmayıp**³⁴, **tevhîde aykırıdır.**

Allah Teâlâ insanlara, birbirlerini rab edinmemelerini emir buyururken³⁵, peygamberlerin beşer olduklarını, melek olmadıklarını, diğer insanlardan en önemli farkın, "peygamberlerin vahiy almaları"³⁶ olduğunu ısrarla belirtir. Bilindiği üzere Hz.Peygamberin vefâtı neticesinde dehşete kapılan Hz.Ömer (ö.23/643), o an, "*Muhammed ancak bir*

20 Bk. en-Nûr (24), 54, en-Nisâ (4), 13.

21 Bk. Elmalılı, *Hak Dini*, II, 1077, III, 1478-1479, 1772.

22 Bk. Buhârî, Savm 49, 50, İ'tisam 5, Müslim, Sıyam 57-61. Hz.Peygamber visâl orucu tutan ashâbını bundan menettiği zaman, "Bunu sen de yapıyorsun ya Resûlallah!" dediler. Bunun üzerine Hz.Peygamber, "*sizin hangi biriniz benim gibidir? Ben geceleri Rabbim tarafından yedirilip içirildiğim halde sabahlarım*" buyurdu [Buhârî, Savm 49]. Bir rivayet de, "*Ben sizin gibi değilim*" şeklindedir [Buhârî, Savm 50].

23 Bk. el-Mâide (5), 73, 75.

24 El-Beyyine (98), 5.

25 el-Fâtıha (1), 5.

26 Râzî, *Tefsir*, X, 149.

27 en-Nisâ (4), 59, v.dğr.

28 en-Nisâ (4), 64.

29 Cürcânî, *Târifât*, s. 140.

30 Elmalılı, *Hak Dini*, I, 318-319.

31 Bk. Ebû Dâvûd, Nikâh 40; Tirmizî, Radâ 10; İbn Mâce, Nikâh 4; Ahmed b. Hanbel, IV, 381, V, 227, 228, VI, 76.

32 Elmalılı, *a.g.e.*, I, 319.

33 Bk.el-Ahkâf (46), 5, Gâfir (40), 60. Ayrıca bk. Buhârî, Tefsir (2) 22.

34 Bk.Elmalılı, *a.g.e.*, II, 1077.

35 Âl-i İmrân (3), 64, 80.

36 el-Kehf (18), 110.

peygamberdir. Ondan önce bir çok peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür veya öldürülürse siz ardınızı dönüverecek misiniz?..."³⁷ âyetini hatırlayamayıp; "Allah'ın Resûlü" dedi. Münafıkların kollarını ve bacaklarını kırıncaya kadar da ölmeyecektir!" şeklinde haykırmişti. Bunu duyan Hz.Ebû Bekr (ö. 13/634), minbere çıkarak, "Kim Allah'a ibadet ediyorsa muhakkak ki Allah Hayy'dır; O ölmez. Ama kim Muhammed'e tapıyor, ona ibadet ediyor idiyse, bilsinki o, ölmüştür", dedi ve arkasından da, "*Muhammed ancak bir resûldür...*" âyetini okudu. Sakinleşen Hz.Ömer, "Sanki bu âyeti bugüne kadar hiç okunadım"³⁸ demekten kendini alamadı. Netice olarak peygambere itaat edilirken onu hiçbir zaman beşer konumundan çıkarıp ona bir takım ilâhî vasıflar atfetmemek ve tevhid inancını zedelememek gerekmektedir.

B. SEVGİDE

Peygamber'i (s.a.) sevmek imandandır³⁹. "Allah'a inanan bir mümin onu canından, malından, anasından, babasından daha fazla sevmedikçe imanını kemâle erdiremez"⁴⁰. Ancak bu sevginin de bir sınırı vardır. Her şeyden önce Allah'ın sevgisine vesile ve sebep olan temayül ile peygamberi sevmeye sevkeden sevgi temayülü bir değildir. Bilindiği gibi Allah, kemâl-i Zât'ından dolayı sevilir ve itaat edilirken⁴¹, peygambere sevgi Allah için ve Allah'ın rızasına ulaşmak içindir⁴².

Hıristiyanlar, Hz.İsâ'yı Allah için değil bizzat kendi zâtı ve şahsiyeti için sevdiklerinden Allah'ı ve Hz.İsâ'nın Allah tarafından tebligatını tanımamışlardır⁴³. Yahûdiler de, Hz.Mûsâ'nın risâlet sıfatından ziyade şahsiyetinde ısrar etmişler, din ve ulûhiyeti nefyetmişlerdi⁴⁴. Böylece sevgide ifrâta düşerek peygambere olan sevginin ve buna bağlı olarak da ona olan itaatın mâhiyetinden uzaklaşmışlardı.

Fakat şu kadar var ki, Allah'a itaat ile Resûlü'ne itaat, biri diğerinden ayrılmamaktadır⁴⁵. Peygamber'e itaatın Allah'a itaat sayılması da bu sebeptendir. Ancak Allah gibi itaat ile Allah için itaat, Allah gibi sevmekle Allah için sevmek arasındaki fark, hiçbir zaman dikkatten uzak tutulmamalıdır. Çünkü Allah gibi sevmek, Allah'a ortak koşmak anlamına gelmektedir. Hıristiyanların Hz.İsâ'ya olan muhabbet ve bağlılıkları bu kâbil bir sevgidir. Allah için sevmek ise, sadece Allah'ı, şaibesiz tevhîd üzere sevmektir⁴⁶. Peygamber'e itaat, şahsiyet ve enaniyetinden dolayı değil, risâletinden dolayı ve niyabeten bir itaattir. Fakat Allah'ın rızasına ve mağîretine nâil olmak, ancak peygambere itaat ile mümkündür⁴⁷. İşte bu bilinç ve inanç içerisinde ölçü hiçbir zaman kaçırılmamalıdır.

Resûl-i Ekrem (s.a), peygamberlerinin mezarlarını mescid edinen Yahûdî ve Hıristiyanlara Allah'ın lânetini dilemiş⁴⁸, peygambere dahi sevginin ölçülü tutulmasına ve tevhîdin dışına çıkılmaması gerektiğine dikkat çekmiştir. Böylece aşırı derecede tâzimin eski ümmetlerde olduğu gibi, kendi ümmetini de putperestliğe sevkedeceğinden endişe etmiştir. Bu sebeple, "*Onlar, içlerinde iyi bir kimse bulunup vefat ettiğinde, kabri üzerine*

37 Âl-i İmrân (3), 144.

38 Buhârî, Cenâiz 3, Fedâilü ashâbi'n-Nebî 5, Meğâzî 83; İbn Mâce, Cenâiz 65; Ahmed b. Hanbel, VI, 219, 220; Dârimî, Mukaddime 14. Hâdisce benzer lafızlarla anlatılmaktadır.

39 Buhârî, İmân 8.

40 Buhârî, İmân 8, Eymân 3; Müslim, İmân 69, 70; Neseî, İmân 19; İbn Mâce, Mukaddime 9; Ahmed b. Hanbel, III, 177, 275, 278, IV 336.

41 Gazzâlî, İhyâ, I, 12.

42 Elmalılı, *Hak Dini*, II, 1076.

43 Bk. Elmalılı, *a.g.e.*, II, 1077.

44 Bk. Elmalılı, *a.g.e.*, II, 1078.

45 A. el-Kârî, *Şerhu's-Şifâ*, II, 10.

46 Elmalılı, *a.g.e.*, II, 1078.

47 Bk. Elmalılı, *a.g.e.*, II, 1078-1079.

48 Buhârî, Salât 48, Cenâiz 96, Enbiyâ 50, Libâs 19; Müslim, Mesâcid 19-23; Tirmizî, Salât 121; Neseî, Mesâcid 13, Cenâiz 106; Muvattâ, Sefer 85, Medîne 17; Dârimî, Salât 120; Ahmed b. Hanbel, I, 195, 218, 405, 435, 454, II, 246, VI, 34, 80.

bir meşid inşa ederler, içinde de onların suretlerini tasvir ederler. İşte onlar kıyamet gününde Allah katında halkın en şerlileridirler' buyurdu⁴⁹.

H.z.Peygamber henüz hayatta iken, buna benzer bir takım saplantıların cereyan ettiğini, ancak bizzat kendisinin bunlara mânî olduğunu, ifrat yollarını tıkayan ölçüler koyduğunu görmekteyiz. Mesalâ Kays b. Sa'd (ö.58/677), Hire'ye gittiğinde, Hirelilerin, baş kumandanlarına secde etmekte olduklarını gördü. Kendi kendine, Resûlüllah'ın secde edilmeye daha lâyık olduğunu düşündü. H.z.Peygamber'in yanına geldiğinde olayı ona anlattıktan sonra, "Ey Allah'ın Resûlü, secde edilmeye sen onlardan daha layıksın!" dedi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem (s.a.), "*Sen buna inanıyor musun?! Benim kabrime uğramış olsan ona secde eder misin?*" diye sordu. Kays b. Sa'd, "Hayır!" diye cevap verdi. Resûl-i Ekrem de (s.a.), "*Öyleyse bunu yapmayın!*" buyurdu⁵⁰.

Râşid Halifeler döneminden de örnek vermek mümkündür: Bir grub insanın, Rıdvân bey'atının, altında yapıldığı ağaca gelip orada namaz kıldıkları haberi H.z.Ömer'e ulaştığında, onları tehdit etti. Sonra da ağacın kesilmesini emretti ve ağacı kestirdi⁵¹.

Netice olarak peygamberlerin ulûhiyette paylarının olmadığı bir hakikattir. Esasen peygamberlerden hiçbiri böyle bir iddiada da bulunmamış, kendilerinin insandan başka bir şey olmadıklarını, ancak Allah'tan aldıklarını tebliğ vazifesi ile mükellef bulduklarını açıkça söylemişlerdir. İlk peygamber H.z.Adem'den son peygamber H.z.Muhammed'e kadar bütün peygamberlerin yaptıkları bundan ibaret olmuştur⁵². Dolayısıyla peygambere sevgide itaatın ölçüsü, *tevhiid* ölçülerine bağlı kalmaktır.

C. İTTİBÂDA

Peygambere ittibada sınırın ne olduğunu tetkik ederken şüphesiz, **Sünnet'in teşriî değeri ve bağlayıcılığı** söz konusu olacaktır. Şöyle ki: H.z.Peygamber'in kavli sünneti, ahkâm ve teşriî maksadıyla sadır olmuşsa, teşriî için bir delildir. Fakat teşriî ile alakası olmadan ve vahye dayanmadan, sadece dünyevî amaçla sadır olan kavli sünnet, ahkâm için delil teşkil etmez. Binaenaleyh bu vasfa sahip olan söze uyma mecburiyeti yoktur⁵³. Hurmaların aşılmasını meneden sözlü hadis buna misaldir. Nitekim yasaktan sonra gereken netice alınamayıp hurmaların kalitesi bozulunca, Peygamber (s.a.), "*Dünya işlerinizi siz benden daha iyi bilirsiniz*" buyurdu⁵⁴.

"*Peygamber size ne veriyse onu alın, neyi yasak ettiyse ondan sakının*"⁵⁵, "... bana tâbi olunuz ki Allah da sizi sevsin"⁵⁶, "...ona tâbi olunuz..."⁵⁷ âyetleri, H.z.Peygamber'in sözlerine olduğu kadar -mendub ya da peygamber olarak kendisine ait özelliklerden (hasâis) olduğuna dâir bir delil ikâme edilinceye dek- fiillerine uymayı da vâcip kılmaktadır⁵⁸. Çünkü Resûlüllah'tan sadır olan *söz, fiil* ve *takrîr* ler müslümanlar için hüccettir⁵⁹; Allah'ın Resûlü olma vasfıyla, umumî teşriî ve uyma kastıyla sadır olması durumunda ittiba vâcip olur⁶⁰.

49 Buhârî, Salat 48, 54; Ahmed b. Hanbel, I, 195.

50 Ebû Dâvûd, Nikâh 40; İbn Mâce, Nikâh 4; Ahmed b. Hanbel, IV, 381; V, 227, 228; VI, 76. Söz konusu hâdise, İbn Mâce, Nikâh 4'de, benzer lafızlarla Şam'dan dönen Muâz'ın başından geçtiği şeklinde anlatılmaktadır.

51 Bk. İbn Hacer, *Feth*, VII, 361.

52 Akseki, *Ebedî Risâlet* (Mukaddime), s. 8.

53 Bk. Zeydan, *Vecîz*, s. 134.

54 Müslim, Fedâil, 140-141.

55 el-Haşr (59), 7.

56 Âl-i İmran (3), 31.

57 el-Â'râf (7), 158.

58 Kastalânî, *İrşâd*, X, 313.

59 Bk. Râzî, *Tefsîr*, X, 149; İbn Hacer, *Feth*, XIII, 216; Hallâf, *Usûl*, s. 37.

60 Hallâf, *a.g.e.*, s. 37.

Fiillerde asl olan Hz.Peygamber'in "örnek" liğidir⁶¹. Kur'ân'ın ifadesiyle ümmet için, "Resûlullah'da güzel bir örnek vardır"⁶². Nitekim lisân-ı hâl ile söylemek, söz ile söylemekten daha fahiştir; insanın tabiatı, sözlere uymaktan ziyade, amellerde müşahadeye daha meyyaldır⁶³. Hz.Peygamber'den gelen söz, fiil ve takrirlerin hüccet olmasında müslümanların icması vardır. Çünkü söz, fiil ve takrîrden teşrî kastolunursa uymak vâcip olur⁶⁴.

Sünnet'te yer alan bir hüküm Kur'an'da yer alan hüküm gibidir. Uyma ve delil olma yönünden aralarında fark yoktur. Bu hususu Hz.Peygamber şu sözleriyle ifade buyurmaktadır: "**Bana Kur'an ve onunla beraber onun gibisi (sünnet) verildi. Yakında karnı tok, koltuğuna yaslanmış birisi; 'Size bu Kur'ân yeter! Onda neyi helâl bulursanız helâl kabul ediniz! Onda neyi haram bulursanız onu da haram biliniz.'**, diyecek. Şunu iyi biliniz ki, Allah Rasûlünün haram kıldığı da Allah'ın haram kıldığı gibidir. Dikkat ediniz! Size ehli eşek eti, köpek dişli yirtücü hayvanlar, aranızda anlaşma bulunan millet ferdinin kayıp eşyası... helâl değildir. Ancak bu sonuncudan sahibinin vaz geçmesi müstesna..."⁶⁵. İşte bu hadis, sahih Sünnet'in uyma yönünden Kur'an'dan bir farkı olmadığını açıkça ifade etmektedir. Fakat Kur'an'da öncelik vardır⁶⁶. Nitekim herhangi bir konuda Kur'an'da mevcut bir delil var iken önce Sünnet'te yer alan delile baş vurulmaz⁶⁷. Muâz hadisi bunun en güzel örneğini teşkil etmektedir⁶⁸.

Yukarıdaki hadis, Sünnet'in de Kur'an gibi ilâhî bir teşrî kaynağı olduğunu göstermektedir. Resûlullah'tan geldiği kesinlik kazanan bütün teşrîf sünnet müslümanların yaşantısında delil olma özelliğine sahiptir ve ittibatı vâciptir⁶⁹. Bu sünnet ister Kur'an'da yer alan bir hükmü açıklayıcı nitelikte olsun ister Kur'an'ın sükût ettiği yeni bir hükmü ortaya koysun, netice değişmemektedir⁷⁰. Çünkü her iki durumda da kaynak, Kur'an'ı açıklama görevine sahip olan Hz.Peygamber'dir.

Peygamber (s.a.) diğer insanlar gibi bir beşer olmakla beraber Allah onu insanlara resûl olarak seçmiştir⁷¹. Bu sebeple, Dihlevî (ö.1180/1766) Sünnet'i bağlayıcılık açısından, "**risâletin tebliğine dayalı olan sünnet**"⁷², "**risâletin tebliği ile ilgili olmayan meselelerden doğan sünnet**"⁷³ olmak üzere iki açıdan ele almaktadır. Fıkıh usûlü kitaplarında bu taksim daha net olarak şu şekilde ifade edilmektedir:

1. Oturmak, kalkmak, yürümek, uyumak, yemek, içmek vb. gibi, insanî tabiatının gereği peygamberden sadır olan fiilî sünnetin teşrîi olmadığı⁷⁴ çünkü bunların kaynağı risâlet değil beşerî vasıflar olduğu, lâkin peygamberlerden insanî bir fiil sadır olup da fiilden maksadın

61 İbn Hacer, *Feth.*, XIII, 233.

62 el-Ahzâb (33), 21.

63 Bk. Gazzâlî, *Bidâye*, s. 5.

64 Râzî, *Tefsir*, X, 149.

65 Ebû Dâvûd, Sünnet 5.

66 Daha geniş bir açıklama ve örnekler için bk. Şâtıbî, *Muvafakât*, IV, 7; İbn Kayyım, *İ'lâm*, I, 11; Hallâf, *Usûl*, s. 39.

67 Hallâf, *a.g.e.*, s. 39.

68 Hadis için bk. Tirmizî, *Ahkâm* 3; Ebû Dâvûd, *Akdiyye* 11; Dârimî, *Mukadime* 20; Ahmed b. Hanbel, V, 230, 236, 242.

69 Hallâf, *a.g.e.*, s. 37.

70 Bk. Hallâf, *a.g.e.*, s. 37-38.

71 el-Feth (48), 29.

72 Melekût ve âhîret âlemi ile ilgili bilgi ve malûmat bu bölüme dahildir. Bunların hepsi vahye müsteniddir. İbâdetlerin zaptı da bu kısma dahildir. Bunların bir kısmı vahye bir kısmı ictihada dayanır. Fakat bu ictihada vahiy menzilesindedir. Çünkü Allah Peygamberini reyinde hatada karar kılmasından korumuştur. Mutlak vâzedilip vakti belirlenmemiş ve sınırları tesbit edilmemiş amel ve hükümler de bu kategoriye dahildir. [Eşkâr, *Ef'âlü'r-Resûl*, I, 29-30].

73 Âdet kabilinden ve kasıtsız olarak zuhur eden fiiller ile, dinle alâkalı olmayıp sadece kendi reyine dayanan icraatları buna dahildir. [Eşkâr, *a.g.e.*, I, 29-30].

74 Zeydân, *Veciz*, s. 134.

iktida olduğuna dair bir delilin bulunması halinde, bu delil ile o fiilin teşrî olacağı belirtilmektedir⁷⁵.

2. Ticaret, ziraat, ordu tanzimi, harp tedbiri ve tekniği, hastaya ilaç tavsîfi ve buna benzer, dünyevî işlerden tecrübe ve maharete dayalı, insanî tecrübelerinin gereği sadır olan sünnet de teşrî değildir. Çünkü bunlar da risâlet vasfından kaynaklanmayıp şahsî takdir ve dünyevî tecrübelerden doğan hususlardır⁷⁶.

Buraya kadar yapılan değerlendirmeler, sözü edilen teşrî dışında kalan sünnete uyulmayacak anlamına gelmez. Hurmaların telef olması hadisinde⁷⁷ olduğu gibi zarar verici bir durum söz konusu ise, bağlayıcılık da sözkonusu olmadığından uyulmayabilir. Fakat uymak yasaklanmış değildir. Diğer bir ifade ile uyulduğunda muaheze olunmaz, ancak maddî bir kayba uğranmış olur. Aslında böyle bir fiil için Peygamber'den delil aramak yersizdir. Çünkü onun aslî görevi ziratçılık olmadığı gibi, kendisi teknik sahalarda bir bilim adamı veya bir uzman da değildir. O bir peygamberdir. Peygamberin görevi de Kur'ân'da açıklanmıştır⁷⁸.

Âdet kabilinden olan hususlara gelince; her ne kadar bu tür sünnete uymak vâcip değilse de adâb kabilinden yani Peygamber'e hürmeten⁷⁹ ve sünnetine tabî olma niyetiyle uyulmalıdır. Sahâbe bunun örneğini en güzel bir şekilde ortaya koymuştur⁸⁰. Zira bir mümin için, her alanda, Hz.Peygamber'in hayat tarzını örnek almak kadar bir bahtiyarlık söz konusu olamaz. Ancak teşrî dahilinde olan sünnetle, teşrîye dayanmayan sünnet arasında şu farkı iyi kavramak lazımdır: **Teşrî sayılan sünnete uymak vâciptir. Adet kabilinden olan ve onun beşerî vasıflarından kaynaklanan sünnetine uymak vâcip değil âdap ve saygı kabilindedir.** İnsanın, fıtratı gereği her yönüyle sevdiği insan gibi olma isteği dikkate alındığında bu kabil bir sünneti reddetmenin ümmet olma vasfına yakışmadığı görülecektir. Şu kadar var ki, teşrî dışında kalan ve beşer vasfından kaynaklanan bu tür sünnete uyulmadığı takdirde günâha maruz kalınmaz, fakat niyetle uyulduğunda sevap kazanılır⁸¹. Aradaki fark budur. Bu da tamamen fıkıhla ilgili bir durumdur. Hadisçiler nazarında âdet kabilinden olan sünnete de uyulmalıdır⁸².

Bunun dışında uyup uymama açısından en mühim noktayı teşkil eden üçüncü bir durum daha söz konusudur. Şöyle ki:

3. Hz.Peygamber'in "üsve(örnek)"liği dışında kalan fiilî uygulamalar da söz konusudur. Zira Resûlüllah'tan sadır olup da şerî bir delil, onun kendisine has bir uygulama olduğunu belirtiyorsa, bu kabil bazı hususlarda peygamber üsve değildir⁸³. Çünkü bilindiği gibi Peygamber (s.a.) bir beşer olmakla beraber diğer insanlar gibi alelade bir beşer değildir⁸⁴. Allah'ın bizzat eğittiği⁸⁵ ve risâletle görevlendirdiği⁸⁶ elçinin bazı husûsiyetleri olması gayet

75 Bk. Hallâf, *Usûl*, s. 43.

76 Bu sebeple Hz.Peygamber bazı savaşlarında ordunun muayyen bir yere yerleşmesini emrettiği zaman bir kısım sahabiler, Hz.Peygamber'in bu görüşünün Allah'tan gelip gelmediğini, yoksa harbin bir hile olmasının gereği mi olup olmadığını sorabiliyorlardı. Sahâbe, "bir görüş, bir hile gereği" olduğu cevabını alınca, Hz.Peygamber, harbî sebeplerden dolayı başka bir yere yerleşilmesi gerektiğini söyleyen sahâbeye uymuştur [bk. Zeydân, *Veciz*, s. 134-135; Hallâf, *Usûl*, s. 43].

77 Müslim, *Fedâil* 141.

78 Hz.Peygamber'e "tebliğ" ve "açıklama" görevi verilmiştir. Msl. bk. Âl-i İmrân (3), 20, en-Nisâ (4), 105, el-Mâide (5), 99, en-Nahl (16), 35, 44, en-Nûr (24), 54, v.dğr. Kur'an'ın hüküm beyan etmediği konularda Hz.Peygamber'in müstakil olarak hüküm koyması, söz konusu "açıklama" görevine dahildir. Zira peygamber de müstakil olarak beyan ettiği hükümlerde tamamen bağımsız olmayıp Kur'an'ın genel ruh ve kaidelerine bağlıdır.

79 Bk. Reşid Rızâ, *Menar*, V, 276.

80 Msl.bk. Zeydân, *a.g.e.*, s. 134.

81 Bk. İbn Hacer, *Feth*, I, 10. Âdetle sünnetin arasını ayırt eden niyettir.

82 Bk. İbn Hacer, *a.g.e.*, I, 11; XIII, 211.

83 Hallâf, *Usûl*, s. 44.

84 Bk. Buhârî, *Savm* 49, 50, İ'tisâm 5, Müslim, *Sıyâm* 57-61.

85 el-Bakara (2), 151.

86 el-Feth (48), 29.

tabîdir. Onun bazı husûsiyetleri (**hasâis**), “örnek” olmadığı gibi umumî teşrî de değildir⁸⁷. Visâl orucu tutmak⁸⁸, dört kadından fazla evlenmek⁸⁹ gibi durumlar onun hususiyetlerindendir⁹⁰. Bu konularda Peygamber’e tâbi olmak doğru değildir ve naslarla yasaklanmıştır⁹¹. Meselâ Kur’an’da Nisâ sûresinin üçüncü âyetinde en fazla dört kadınla ancak evlenebileceği bildirilmektedir. Ancak Peygamber (s.a.) bu hükmün dışında tutulmuştur.

4. Hz.Peygamber’in kasta dayalı; farz, vacip, müstehab ve mübah vasfını alan dört çeşit fiili yanında “zelle”, daha uygun bir ifade ile “**evlâyi terk**” adı verilen bir beşinci türü daha vardır ki, bu kapsamda yer alan fiiller de uyma mükellefiyeti dışında yer almaktadır⁹². “Zelle” diye ifade edilen hafif yanılmalarda, fiilin aslında kasıt vardır fakat bizzat zelleye kasıt yoktur. Meselâ yolda yürüyenin çamurda kayması gibi, yürüyenin yürüme kasti vardır, fakat kayma kasti yoktur. Böylece “zelle”nin, fiilin meydana gelişi esnasında faille bitişen, ancak oluşmasında bizzat kasıt bulunmayan bir fiil olduğu anlaşılmaktadır⁹³. Mâsiyette kasıt söz konusu olduğundan “zelle”ye mâsiyet vasfı da verilmez. Ayrıca bir fiilin zelle vasfını alabilmesi için fiilin hemen akabinde ya faili, ya da Allah tarafından zelle olduğu beyan edilmesi gerekir. Nitekim Mûsâ (a.s.) kıptıyı öldürdüğünde, “... bu şeytan işidir...”⁹⁴ şeklinde, Allah Teâlâ olayı açıklığa kavuşturmuştur. Netice olarak zellenin hemen akabinde bir açıklama vuku bulunca, böyle bir fiile uymanın doğru olmadığı da açıklık kazanmış olmaktadır⁹⁵.

5. Âlimler, Hz.Peygamber’in insanî vasıflarından kaynaklanmayıp **sehven** tezahür eden fiillerinin ümmet için bağlayıcı olup olmadığı konusunda ihtilaf etmişlerdir. Kimine göre her bir fiilin, vâcip olduğuna dair bir delil ikame edilinceye kadar vucûbiyeti hakkında tavakkuf edilmelidir. Kimine göre de vucûbiyetin aleyhine delil ikame edilmedikçe, bütün fiillerine ittiba ve iktida vâciptir⁹⁶. Ebû’l-Hasen el-Kerhî’ye (ö.340/951) göre Hz.Peygamber’in fiillerinin *vâcip, mendub ve mübah* gibi sıfatları vardır. O bütün bu fiillerde, fiilin sıfatı ne ise o hal üzere ittiba olunur. Fiilin sıfatı bilinmezse ibâhe söz konusudur ve ittiba, delilin ikamesi ile sabit olur. Cessas (ö.370/980) aynı görüşleri paylaşmakla beraber, fiilin sıfatını belirten delil bilinmezse de Hz.Peygamber’e ittiba edildiğini, hasâis olduğuna dair bir delil ikame edilinceye kadar fiile ittiba esas olduğunu belirtmektedir ve doğrusu da budur⁹⁷.

Hz.Peygamber’in, “**Benim namazı nasıl kıldığımı görüyorsanız öyle kılınız**”⁹⁸ ve “**Hac menasikinizi (benden görerek) iyi kavrayınız! Çünkü belli olmaz, belki bu hacdan sonra bir daha hac yapamam**”⁹⁹ ifadelerinde emir sigasının

87 Zeydân, *Vecîz*, s.135.

88 Buhârî, *İ’tisâm* 5; Ebû Dâvûd, *Tatavvû* 10.

89 en-Nisâ (4), 3.

90 Suyûtî, *Hasâisü’l-kübrâ*, III, 298; Zeydân, *a.g.e.*, s. 135. Hz.Peygamber’in husûsiyetleri (hasâis) için geniş bilgi için bk. Suyûtî, *a.g.e.*

91 Zeydân, *a.g.e.*, 135.

92 Bk.Serahsî, *Usûl*, II, 86.

93 Bk. Serahsî, *a.g.e.*, II, 86. “Zelle”, faili tarafından bizzat kastedilmeden vukû bulan, ancak kasıtlı olarak mübah bir fiilin işlenmesi esnasında ortaya çıkan haram bir fiilin adıdır. “İsyân” ise, kasıtlı olarak işlenen haram bir fiilin adıdır. Zelleye ma’siyet denmesi mecâzendir ve âyete dayanmaktadır [Tâ-hâ (20), 121]. Çünkü peygamberler, zelleden değil, büyük ve küçük günahlardan mâsumdurlar. Bazı Eş’ârilere göre küçük günahlardan da mâsum değildirler [İ.Hakkı, *Furûk*, s. 161].

94 el-Kasas (28), 15.

95 Serahsî, *Usûl*, II, 86.

96 Serahsî, *a.g.e.*, II, 86. Peygamberlerin fiilleri genel olarak iki kısma ayrılır: 1. Tebliğ kabilinden olanlar, 2. Tebliğ kabilinden olmayıp hükümleri beyan özelliği taşımayanlar. Bunlar beşerî tabiatından kaynaklanan fiiller ile kendine has olan adetleri ve kalbinden yaptığı zikirlerdir. Birinci şıkka dahil olan fiillerde sehiv mümkün değildir. İkinci şıkka dahil olan fiillerde, -Kâdî İyâz’ın nakline göre bazı âlimler, hükümlerin bina edildiği tebliğ yoluyla sadır olan fiillerden olmadıkları ve vahye de dayanmadıkları için- sehiv ve gaffeti câiz görmektedirler [Umerî, *İctihâdü’r-Resûl*, s. 138-139].

97 Serahsî, *Usûl*, II, 87.

98 Buhârî, *Ezân* 18, *Edeb* 27, *Âhâd* I; Dârimî, *Salât* 42; Ahmed b. Hanbel, V, 53.

99 Nesefî, *Menâsik* 220; Ahmed b. Hanbel, III, 318, 366.

kullanılması, bazılarınca fiilin bizatihî kendisi ittibâi gerektirmediğine delil olarak gösterilmiştir¹⁰⁰.

Ahmed Nâim de (ö.1353/1934) Peygamber'in (s.a.) fiiline uyma konusunda şunları söylemektedir: "Fiil-i mervînin fiil-i Resûl olduğu sabit olduktan sonra itirazı câlip olan hususâtı münakaşa edebiliriz. Biz müslümanlarca fiil-i Resûl her ne olursa olsun doğrudur ve Rızây-ı Bârî'ye muvâfıktır" dedikten sonra, "*Muhakkak ki sen büyük bir ahlâk üzeresin*"¹⁰¹, "*O kendi hevasından söylemez O (nun bildirdikleri kendisine) vahyedilenden başka bir şey değildir*"¹⁰², "*Resûl size ne verdiyse onu alın, size neyi yasak ettiyse ondan sakının*"¹⁰³ âyetlerini sıralayarak, "Resûlullah'ın kavli, fiili ve takriri bizim için ilâhî şeriattır" demektedir¹⁰⁴.

Netice olarak şunu söyleyebiliriz:^{*} Yukarıda şıklar halinde açıklanan hallerden biri ile Resûlullah'tan sadır olan söz ve fiiller onun sünnetindedir. Lâkin ittibâi vâcip olan teşrîf değildir, kanun da değildir. Ancak Resûl olma vasfıyla ve umûmî teşrîf kastıyla; yani müslümanların ona uyma amacıyla Peygamber'den (s.a.) sadır olan her söz ve fiil müslümanlar için ittibâi vâcip olan bir hüccet, bir kanundur; ondan maksat teşrîfdir ve sünnet, insanların hidayete ermeleri için en uygun bir yoldur¹⁰⁵.

¹⁰⁰ Bk.Serahsî, *a.g.e.*, I, 14.

¹⁰¹ el-Kalem (68), 4.

¹⁰² en-Necm (53), 3-4.

¹⁰³ el-Haşr (59), 7.

¹⁰⁴ Ahmed Nâim, *Tecrid Tercemesi*, I, 184.

^{*} Peygambere itaatla ilgili daha geniş bilgi için bk. Ağırman, Cemal, *SÜNNETTE İTAAT*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1995. Yayımlanmamış doktora tezi.)

¹⁰⁵ Bk.Hallâf, *Usûl*, s. 44.

KAYNAKLAR

- 1 Abdurrahman Azzam; *Ebedî Risâlet*, (çev.H.Hüsni Erdem-Mukaddime Ahmed Hamdi Akseki), İstanbul 1962.
- 2 Abdülkerim Zeydan: *el-Vecîz fî usûli'l-fikh*, İstanbul 1979 ofset.
- 3 Abdülvahhâb Hallâf: *İlmü usûli'l-fikh*, Kuveyt 1390/1970, 9. bs.
- 4 Ahmed b. Hanbel: *el-Müsned*, I-VI, Beyrut 1405/1985, 5. bs.
- 5 Ahmed Nâim: *Sahîhi Buhârî Muhtasari Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, I-III, Ankara 1981-82.
- 6 Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid es-Şerif el-Cürcânî: *et-Târifât*, Kahire 1357/1938.
- 7 Ebû Abdullah Fahrüddin Muhammed b. Ömer er- Râzî (Fahrüddin er-Râzî): *Mefâtihü'l-gayb* (et-Tefsîrü'l-kebîr), I-XXXII (16c'de), Beyrut 1934, 3.bs. Ofset.
- 8 Ebû Abdullah Muhammed b İsmail el-Buhârî: *el-Câmiü's-sahîh*, I-VIII, İstanbul ts, 1315'den ofset.
- 9 Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el- Kazvinî, *Sünenü İbn Mâce*, (th. Muhammed Fuad Abdülbâkî), I-II, Beyrut ts.
- 10 Ebû Abdullah Muhammed b.Ebî Bekr b. Eyyüb İbn Kayyım el-Cevziyye: *İ'lâmü'lmuvakkî'in an Rabbi'l-âlemîn*, (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamid), I-IV, Kahire 1374/1955.
- 11 Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şu'ayb en-Neseî: *Sünenü'n-Neseî*, I-VIII, Beyrut ts.
- 12 Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebû Sehl es-Serahsî: *Usûlu's-Serahsî*, I-II, İstanbul 1990 ofset.
- 13 Ebû Dâvûd, Süleyman İbnü'l-Eş'as es-Sicistânî: *Sünenü Ebî Dâvûd*, I-IV, İstanbul ts, ofset.
- 14 Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî: *İhyâu ulûmid-dîn*, I-IV, Dimaşk ts.
- 15 ----- *Bidâyetü'l-hidâye*, Mısır 1306 h.
- 16 Ebû İsa et-Tirmizî: *el-Câmiü's-sahîh* (Sünenü't-Tirmîzî), I-V Beyrut ts.
- 17 Ebû İshâk İbrahim b. Mûsa b. Muhammed eş- Şâtîbî: *el- Muvâfakât fî usûli's-serî'a* (th. ve şrh. Abdullah Derrazî), I-IV, byy. ts.
- 18 Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân ed-Dârimî, *Sünenü'd-Dârimî*, (th. Mustafa el-Bîğâ), I-II, Dimaşk, 1412/1991.
- 19 Ebü'l-Fadl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî: *el-Hasâisu'l-Kübrâ*, (th. Muhammed Halil Harrâs), I-III, Kahire 1387/1967.
- 20 Ebü'l-Fadl Şihâbuddin Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Hacer el-Askalânî: *Fethü'l-Bârî bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-XIII, Beyrut 1402 h. 2. bs.
- 21 Ebü'l-Hüseyn Müslim İbnü'l Haccâc el- Kuşeyrî: *Sahihu Müslim* (el-Câmiü's sahîh) I-V, (nşr. Muhammed Fuad Abdülbâkî), İstanbul ts. ofset.
- 22 Ebü'l-Abbâs Şihâbuddin Ahmed b. Muhammed el-Kastalânî: *İrşâdü's-sârî li-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-X, Bağdat ts.[Bulak 1304-05/1886-87 tr'li 6.bs'dan ofset].
- 23 Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır: *Hak Dini Kur'an Dili*, I-IX, İstanbul 1971.
- 24 Malîk b. Enes: *el-Muvattâ*, (th. M. Fuad Abdülbâkî), I-II, Beyrut 1406/ 1985.
- 25 Muhammed Reşid Rızâ: *Tefsirü'l-Menâr* (Tefsîrü'l-Kur'an'ı'l-Hakîm), Beyrut 1393/1973, 2.bs.
- 26 Muhammed Süleyman el-Eşkâr: *Ef'âlü'r-Resûl (sav)...*, I-II, Beyrut 1988.
- 27 Nâdiye Şerif el-Umerî: *İctihâdü'r-Resûl*, Beyrut 1405/1985.
- 28 Nureddin Ali b. Sultan Muhammed Ali el-Kârî el-Herevî: *Şerhü's Şifâ*, I-II, Beyrut ts.
- 29 Şeyh İsmail el-Hakkî er-Rabbânî es-Samedânî: *el-Furûk*, İstanbul 1310.